

RECENZIA

Adéla Balcárková – Petr Dresler – Jiří Macháček: Povelkomoravská a mladohradištní keramika v prostoru dolního Podyjí. Spisy Masarykovy univerzity 476. Filozofická fakulta, Masarykova univerzita. Brno 2017. 645 strán, 136 diagramov, 98 tabiel, 40 obrázkov, 236 plánov, 206 fotografií, 70 tabuliek. ISBN 978-80-210-8865-8.

Monumentálna monografia autorského kolektívu z Ústavu archeológie a muzeológie Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne je v teoretickej časti dielom Adély Balcárkovej. Pri jej písaní vychádzala zo svojej dizertačnej práce, v ktorej spracovala predovšetkým nálezový fond získaný počas terénneho výskumu na sídlisku Kostice-Zadní hrúd. Autormi katalógovej časti sprístupňujúcej nálezisko, a tiež obrazových príloh sú okrem uvedenej bádatelky aj spoluautori monografie Petr Dresler a Jiří Macháček. Otvorené sídlisko sa nachádza v dolnom Podyjí vo vzdialenosti 1,5 km od všeobecne známeho veľkomoravského hradiska na Pohansku pri Břeclavi. Kniha je prehľadne a logicky štruktúrovaná, jej textová časť je rozdelená na sedem kapitol (vrátane katalógu sídliskových objektov a nálezov), do ktorých sú na príslušné miesta umiestnené tabele, diagramy a obrázky. Samostatná je ilustračná dokumentácia náleziska – jeho plány, fotografie nálezových situácií a tabuľky s nálezmi. Za nimi nasleduje súpis použitých prameňov a citovanej literatúry, zoznam použitých skratiek a napokon nemecký súhrn.

Hlavným cieľom monografie bolo vytvoriť podrobnejšiu chronologicko-typologickú schému keramiky v časovom úseku od 10. po počiatok 13. stor. vo vymedzenom geografickom priestore, opierajúcu sa o nálezy z Kostíc. Treba ale poukázať aj na skutočnosť, že autori vypracovali podrobný katalóg nálezov a nálezových situácií z uvedeného sídliska. Do rúk čitateľov sa tak dostáva závažný pramenný fond, ktorý budú môcť využívať vo svojich komparačných prácach.

V recenzii takéhoto rozsiahleho diela nie je možné venovať sa všetkým jeho aspektom a podrobne sa zaoberať každou jeho súčasťou. V každom prípade je ale potrebné vyzdvihnúť metodicky vyzretý prístup A. Balcárkovej pri analýze keramiky, kontrolovateľný v každom jeho kroku a zároveň podrobne teoreticky zdôvodnený. Autorka využila výhodu toho, že svoje postupy mohla aplikovať na spracovanie materiálu z kvalitne zdokumentovaného, nedávno skúmaného náleziska, čo nie je pri spracúvaní staršieho nálezového fondu vždy možné. Koniec-koncov, prejavilo sa to aj pri jej snahe zaradiť výsledky svojich analýz do širšieho kontextu, keď sa musela vysporiadať aj s prameňmi publikovanými v kvalitatívne rádovo nižšej úrovni.

Ak neberieme do úvahy relikty pravekého a včasno-dejinného osídlenia, tak v Kosticiach-Zadnom hrúde sa skúmali včasno a vrcholnostredoveké osady z viacerých chronologických úsekov. Najstarší horizont zo 6.–8. stor. bol zastúpený v minimálnej miere, význačnejšie postavenie majú nálezy z veľkomoravského obdobia. Porovnanie výsledkov štúdia keramiky z neďalekého Pohanska (*Macháček 2001*) a z Kostíc umožnilo datovať veľkomoravské osídlenie v Kosticiach do staršej veľkomoravskej fázy zanikajúcej

v závere poslednej štvrtiny 9. stor. Po nasledujúcom hiáte bol Zadný hrúd osídlený najintenzívnejšie, v nomenklatúre moravskej archeológie, použíwanej v recenzovanej knihe, v povelkomoravskom a v mladohradištnom období, teda v obdobiach, na ktoré je práca primárne zameraná.

Pred riešením otázok spojených s typológiou a chronológiou keramiky z 10. až začiatku 13. stor. sa sledovali jej parametre ovplyvnené archeologizáciou ako výsledkom depozičných a postdepozičných procesov. Tak bolo možné nielen spoznať genézu ich zániku, ale aj identifikovať a eliminovať nálezové súbory nevhodné na ďalšie analýzy. Konkrétne sa vychádzalo zo skúmania fragmentarizácie keramiky v rôznych kontextoch. Novátorské je rozdelenie výplní zahĺbených sídliskových objektov na objekty s homogénnou, nezvrstvenou výplňou, a na objekty s výplňou heterogénnou, v ktorej boli počas výskumu určiteľné zásypové vrstvy. V oboch týchto kategóriách boli zvlášť sledované podiely keramiky v ich zásypoch a hustota jej výskytu. Tento postup umožnil definovať súhrnnú charakteristiku štandardného súboru keramiky z osady a poukázať na niekoľko spôsobov zaplňania sídliskových jám.

Samotnej analýze keramiky predchádzalo vytvorenie formalizovaného primárneho deskriptívneho systému, v ktorom sa sledujú vybrané vlastnosti, ako je keramická hmota, úprava povrchu, typológia samotných nádob a ich častí, predovšetkým okrajov a dien, taktiež typológia výzdobných motívov. Vytvorená databáza znakov sa využila pri multivariačných analýzach študovaného súboru. V prvom kroku sa pomocou analýzy hlavných komponentov podarilo abstrahovať určujúce faktory, ktoré charakterizujú typické znaky jednotlivých nálezových súborov. Tie boli následne podrobne zhlukovej analýze, ktorá poskytla dendrogram s dvomi reziduálnymi vetvami a so štyrmi zoskupeniami, potencionálnymi chronologickými skupinami. Platnosť postupu a výsledkov je overená v externom prostredí. Tri zo zistených zhlukov bolo v tomto kroku analýzy skutočne možné považovať za predstaviteľov chronologicky pomerne úzko vymedzených skupín. Prvú z nich, RS4 I reprezentuje keramika datovaná do 10. stor. Vývoj keramiky druhej chronologickej skupiny, RS4 II, začína okolo roku 1000 a v podstate spadá do 11. stor. Nasledujúca, tretia chronologická skupina (RS4 III), patrí do 12. stor. s presahom do začiatku 13. stor. Len rámcovo do 11.–12. stor. je datovaný štvrtý zhluk, nazvaný RS4, doň priradené sídliskové objekty neobsahovali keramiky s chronologicky citlivými znakmi. Avšak vďaka sledovaniu fragmentarizácie sa podarilo doložiť, že nejde o mladšie objekty s primiešanou staršou keramikou. Doterajšie výsledky analýz si vyžiadali uskutočniť ešte jeden rozbor, ktorý by ich spresnil. Tentokrát sa PCA analýzou skúmali vlastnosti uvedených štyroch skupín, pričom každá sa analyzovala zvlášť. Rozbory niekedy umožnili v rámci jednotlivých skupín rozpoznať čiastkové subfázy. Opäť sa doložilo, že chronologická skupina RS4 I skutočne reprezentuje vývoj keramiky v povelkomoravskom období, podstatnú časť jeho náplne tvoria objekty z druhej polovice 10. stor. V rámci skupiny RS4 II sa vyčlenila keramika charakteristická pre prvú polovicu 11. stor. (subfáza RS4 IIa), ale zároveň sa odlišila keramika mladšej produkcie

z druhej polovice 11. až začiatku 12. stor., reprezentujúca subfázu RS4 IIb. Druhá úroveň analýz viedla i k spresneniu príslušnosti nálezov z rámcovo datovanej skupiny RS4 do jednotlivých, už opísaných horizontov, resp. fáz a subfáz vývoja keramiky mladohradištného obdobia. Podrobnejšia analýza náplne najmladšieho horizontu RS4 III nevedla k rozlíšeniu interpretovateľných subfáz v rámci druhej polovice 12. až začiatku 13. stor.

Výsledok naznačenej chronologickej schémy osídlenia osady Kostice-Zadní hrúd bol preverený stratigrafickými pozíciami v rámci prekrývajúcich sa sídliskových objektov na lokalite, tiež absolútnym datovaním drobných predmetov a mincí. Závažná je aj komparačná analýza, v rámci ktorej autorka vyčlenené keramické horizonty porovnávala s analogickými nálezmi v regionálnom, nadregionálnom i v medzinárodnom meradle. Veľkým prínosom jej práce je vytvorenie obrazu vývoja keramiky v 10. až začiatku 13. stor. na základe komplexnej analýzy a syntézy. Nezamerala sa však len na definovanie charakteristickej náplne jednotlivých horizontov v dolnom Podyjí, ale opísala aj všeobecné tendencie rozvoja keramickej produkcie v rozsiahlym geografickom prostredí od Čiech cez Moravu až po Dolné Rakúsko a juhozápadné Slovensko.

V záverečných pasážach teoretickej časti knihy sú opísané a na plánoch sídliska vyznačené fázy osídlenia polohy Zadní hrúd v Kosticiach, ktoré názorne dokumentujú posuny osídlenia v rámci lokality v danom časovom úseku. V druhej polovici 10. stor. tu bola založená trhová osada, z ktorej pochádza rozsiahla kolekcia stratových mincí. Najväčší rozkvet osídlenia však spadá do 11. stor. Po istom hiáte došlo v priebehu 12. stor. k obnoveniu osídlenia, ale niekedy na počiatku 13. stor. osada definitívne zanikla.

V katalógu je opísaná jeho štruktúra, je tu charakterizované geografické a prírodné prostredie, ako aj metóda terénneho výskumu v Kosticiach. Katalóg obsahuje aj stručný opis preskúmaných sídliskových objektov zoskupených podľa funkcie a hrobov, taktiež nálezových celkov aj s charakteristikou nekeramických nálezov. Všetky entity sú prehľadne usporiadané do tabiel uvádzajúcich všetky základné údaje a nezabudlo sa ani na odkazy na ilustrácie, či už sú to plány, fotografie objektov alebo kresby nálezov, v prípade drobných predmetov aj s ich fotografiami.

Recenzovaná monografia predstavuje ucelené, moderné dielo napísané v okruhu bádateľov pracujúcich pod vedením profesora J. Macháčka na univerzite v Brne. Jeho hlavná autorka A. Balcárková v ňom erudovane a invenčne rozvinula metodické postupy svojho učiteľa, ktorý sa v minulosti zaoberal predovšetkým analýzami keramiky včasnostredovekého obdobia. Vzhľadom na podobný charakter vrcholnostredovekej keramiky sa ukázalo, že sú vhodným východiskom aj pri štúdiu keramiky tejto historickej epochy. Kniha Povelkomoravská a mladohradištná keramika v prostoru dolného Podyjí sa zaiste stane nepostrádateľnou súčasťou knižnice každého archeológa zo širšieho stredoeurópskeho priestoru zaoberajúceho sa problematikou osídlenia z 10.–12. stor.

LITERATÚRA

Macháček 2001 – J. Macháček: *Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely*. Brno 2001.

Príspevok vznikol s podporou grantového projektu VEGA 02/0075/16.

Gabriel Fusek